

“Per què cal·leu, poetes, si a cada porta poseu la llum?”. L'experiència d'un camp de concentració ho pot fer callar tot menys la veu del poeta, els mots convertits en expressió dels sentiments, els odis, els records, el sofriment, la revenja, la tendresa i fins i tot l'amor. Aquesta és la reivindicació de l'home convertit en poeta, Amat-Piniella, per sentir-se viu, per intentar capir el món que l'envolta i, finalment, per testimoniar conscientment l'horror sofert.

L'obra és un fenomen absolutament únic no només dins la història literària i documental del nostre país, sinó també dins el panorama europeu, on podem destacar les aportacions poètiques, de temàtica lateral, de Nelly Sachs o Paul Celan o Jaime Vándor, i, de manera menys directa, les d'Aragón, Paul Eluard, i encara, reproduint el món dels gulags russos, les de Varlam Xalamov o Ossip Mandelstam.

Les Il·lunyanies, poemes de l'exili esdevé un document rellevant de les inquietuds i reflexions d'un home, compromès i sensible, convertit en testimoni i símbol de la voluntat de manteniment de la vida i la dignitat estrictament humanista dins un camp de concentració: paradigma de la

Poesia dins un camp d'extermini:

La paraula com a recer i denúncia: *Les Il·lunyanies*

David Serrano Blanquer

capacitat de destrucció i autodestrucció de l'Home i, alhora, essència d'ell mateix.

Es tracta de poemes diversos, en la forma i en la llargària, que s'adrecen, des de l'absència: “la Il·lunyania” a què fa referència, tant a l'esdevenidor que jutjarà implacablement els culpables del que succeeix com, sobretot, a la figura absent de la dona, en qui s'empara per resistir tots els horrors suportats durant “unes hores llargues i amargues”, unes hores que es converteixen en gairebé cinc anys de suplici.

Formalment, les setanta-una peces es poden agrupar segons el lloc precís on van ser escrites: n'hi ha 4 escrites a La Mosella, 25 escrites suposadament al Lager Ternberg, 9 al camp central de Mauthausen, 19 a Redl Zipf, 2 a Ebensee, 1 a Würzburg, 2 a París, 2 a Sant Antonin, 3 a Caussada,

1 a Andorra la Vella, i 3 a Sant Julià de Lòria.

És a dir, Joaquim Amat, que ja havia publicat poesia a les pàgines de la revista manresana “Ara”, reemprèn la tasca creadora a l'exili francès, concretament al camp de La Mosella, continua als diferents camps de concentració dependents de Mauthausen i clou l'activitat, un cop ja alliberat, al seu lloc de residència a Sant Julià de Lòria.

En general, per tant, aquests textos d'Amat són un testimoni impressionant del seu pelegrinatge abans i després del periple pels camps de concentració nazis i esdevenen un exemple clar del paper que toca jugar als republicans compromesos que, com ell, ho deixaren tot “per anar amb les aigües lliures” (“Recança”). És a dir, no només han de patir la guerra pròpia, sinó que sofriran també les conseqüències del conflicte bèl·lic internacional per, finalment, no poder retornar a casa fins molt més tard, i encara amb l'amenaça de no fer-ho a la ciutat estimada.

Els primers poemes, escrits des de terres franceses entre el gener i el març de 1940, ens mostren un Amat melangiós de la terra i la dona que ha hagut de deixar i es centra en el món del record. L'arribada propera de la Primavera, d'altra banda, li dóna esperances de concloure el captiveri i de seguir o tornar a confiar en l'Home.

A partir d'aquí ens trobem amb gairebé dos anys de buit literari, des de la seva entrada al camp central de Mauthausen (el gener de 1941) a la dissolució del primer dels *kommandos*, establert a Wöcklabruck fins el maig de 1942. Són els pitjors temps per a tots els nouvinguts: la impossible adaptació als costums del camp i una destinació a un kommando on, malgrat tenir millors condicions de subsistència que la resta, ha dur a terme una feina física esgotadora.

Situat ja al Lager Ternberg, inicia la seva etapa més creativa, especial-

Joaquim Amat-Piniella al seu despatx

FOTO: ARXIU FAMILIA AMAT

ment entre el novembre i el desembre de 1942, període en què Amat comença a desenvolupar la percepció expressionista del món que l'envolta, un món on els colors dels elements de la natura envaeixen les seves pàgines, plens de matisos diferenciadors o directament antitètics, esdevindran vertaders símbols de l'estat interior, i són la base de les imatges que ell mateix crearà per al *K.L. Reich*. La seva personalitat es caracteritza per la configuració d'un esperit volgudament solitari i de resistència personal i política davant el futur incert que l'espera, però sense perdre inicialment l'esperança: "Em tens lligat, però no rendit" ("L'enemic") o "d'alè me'n sobra per a seguir el meu vol." ("Tardor").

A mesura que el pas del temps es va convertint en una llosa gairebé insostenible, "Més i més temps encara! (...) Més llunyanies de crueltat entre tu i jo!" ("Llums d'albada"), l'atmosfera asfixiant es fa sensible a través del contrast complementari establert entre l'associació d'un blanc desolador i destructor "Nit blanca dels pitjors crims" ("La nit del teu

silenci"), "blanc que es posa inclement/ (...) llast de temps, d'enyor i de tristesa..." ("Tardor"), i un vermell que tot ho cobreix amb violència de "lluors roges de l'alba sagnant" ("Llums d'albada") o del "roig de la sang" ("Tu no ho saps"). La resta de colors (blaus, verds i grisos) complementen el marc visual i sensitiu simbòlic de la natura, aplicada des de la seva percepció psicològica del món, i demostren la importància de la percepció dels sentits com a únics referents personals inalienables, juntament amb la paraula.

En el centre d'aquest petit univers obsessiu trobem un ventall d'elements relacionats amb el silenci aclaparador, la incomprensió: "l'avui és sord" ("Aniversari"), i la nocturnitat com a espai simbòlic angoixant però que, paradoxalment, esdevé l'únic possible per poder crear, escriure, i pensar, "és silenci i repòs" ("Albada en roig i en blau"). El pensar constant és el responsable del seu acostament al desesper: "No pensis més, que el passat va engolint l'avenir" ("No pensis més"), situació que desemboca en la idea reiterada d'un gran malson convertit en "dies i nits de crims i

covardies" ("Tu no ho saps"). Un espai on els límits entre esperança i renúncia són molt prims, "Cada vegada és més fosca l'hora del meu deixondir" ("L'última espera"), fins al punt que "tot és un moure's debades en el desig d'aire infinit" ("La missió").

Amat es tanca en si mateix i troba en la solitud un valor d'autodefensa davant la violència de l'entorn: "S'ajupen les meves espatlles al pes de les amargors, ferreny dintre el castell d'una solitud que em defensa..." ("Fidelitat"), solitud davant "l'espera angoixosa/ d'una ruptura que obri portes i finestres," ("Solitud"), i que li permet mantenir el més intacte possible el record del seu antic món, els seus cercles: el mar, la ciutat i la dona estimada ("Els cercles").

La força la concentra en dos pols, d'una banda, l'estima envers la dona, paradigma individual de la capacitat d'exterioritzar l'estimació i alhora col·lectiu com a símbol de l'harmonia entre els homes, que l'espera però que "no ho saps on estic jo!" ("Tu no ho saps") i que, al mateix temps, es converteix en el seu únic motiu de resistència també a través dels mots

La mort anònima i brutal

FOTO: F. BOIX (ADC)

"Vull els teus mots, que són ma força i mon impuls"; de l'altra, la capacitat de resistir, que, barrejada amb l'esperit rebel, "porta el meu pas la majestat del rebel" ("La terra"), i l'odi als opressors, es converteix en una necessitat de revenja que pretén que pugui arribar a ser compartida: "Vol-dria trobar el teu odi unit al meu odi" ("Tu no ho saps"), un odi i una revenja que no li han d'impedir poder retornar: "ara que el meu odi ha donat treva" ("Elegia d'aquest Nadal"), i que li han de permetre no perdre de vista el seu triomf en forma d'ofrena: "Jo el vull complet, irradiant i gràvid, / per poder-lo oferir a l'estimada".

El curt però intens retorn al camp principal de Mauthausen, entre el setembre i el novembre de 1944, fan que Amat arribi al planteig existencial: "Jo no sé on sóc, què sóc, qui sóc" ("Voler"); fins a tal punt ha arribat la capacitat d'autodestrucció; malgrat tot, reneix la voluntat de mantenir-se digne: "el somni s'esvaï per a donar pas al coratge" ("Cel enreixat"), una raó de subsistir que fa avinent a través de la paraula, de la creació: "Tinc, suara, arribats, uns mots que porten ales" ("Et tinc aquesta nit"). Una paraula que no ha de callar ("Cambra fosca") i que ha de permetre "desvetllar cementiris!" ("La nostra campanya"). Els mots afloren sincers, purs, nets de prejudicis i convencions a través de la poesia, lluny de les reflexions que escriptors com Robert Antelme, Primo Levi, Élisabeth Will o ell mateix faran a l'hora de buscar el llenguatge adient per a les seves novel·les sobre la seva experiència als camps de concentració.

Entretant, el paisatge és el de la mort quotidiana contemplada pels gira-sols, testimoni silenciós en forma de gran ull diví que mira, plora i odia davant l'actitud de l'home, però que l'únic que pot fer és "girar lents sobre llurs tiges". El món, vist des d'aquesta perspectiva còsmica, ha esdevingut "una closca buida" de la qual el mateix Home n'és el responsable darrer.

L'última gran etapa de creació es

L'alliberament

FOTO: F. BOIX (ADC)

produeix entre els mesos de desembre de 1944 i maig de 1945 al camp de Redl Zipf. Amat comença a ser conscient que el llarg periple pot arribar a la seva fi: "En el meu odi va resonant l'esclat de la gran batalla!" ("L'espera, encara..."), la qual cosa ha fet que la llarga espera hagi motivat que el cor vagi "covant un desig suprem de revenja". En aquest marc, és conscient del paper il·luminador, de far, que representa la dona "i jo visc perquè crec en el teu amor..." ("El que resta"). La dona es converteix a partir d'ara en el motor de la seva creació, un cop veu amb claredat que ha passat ja "amb afanys la corda fluixa de l'atzar" ("Els fruits"), ben a prop de la mort ("L'ala blanca").

Ara, allò que només s'apuntava a "Cambra fosca" esdevé un propòsit: "l'hora ha sonat de pregonar els seus nims" ("Parlo..."), l'hora de testimoniar, més enllà de la necessitat d'expressió pròpia i individual. I si abans també s'havia preguntat si tindria un lloc en aquest món, ara ja en sap la resposta: "Encara sóc l'home a qui el món reserva un lloc...!" ("L'acció").

Amb l'alliberament, la visió intuïda els darrers mesos a Redl Zipf es confirma i el blanc retorna al seu sentit original de "la pau" i de "l'hora blanca del meu renèixer" ("L'hora blanca"), enfront el roig violent de l'odi. Un odi que es mostra en estat pur: "jo et maleeixo i t'escupo, Alemanya (...)

Ajup-te ara (...) i plora." ("Comiat"), però que es va difuminant en forma d'un amor i d'una recerca d'harmonia que "es fa lloc en la cleda vella de cada cor" ("L.B."). Ara ja no li cal amagar-se en la soledat que li ha permès aïllar-se de l'entorn, ara ja pot desprendre's de "la closca que protegia el meu jo" ("L.B.).

Finalment, Amat pot gaudir dels paisatges, de la natura en llibertat, però, malgrat tot, se sent premonitòriament desplaçat: "Sóc un absent" ("Repòs"), i tot i que el record dels cinc anys passats als camps de concentració el persegueixin, ja pot començar a sentir-se en pau: "Ja no existeixen les nits per al meu temps!" ("Retrobament"); una pau "que l'amor fertilitza" ("Nit retardada"). Passat tot el sofriment, Amat només desitja que, com en el tòpic, es "constati que he somniat i que ja no somnio!" ("Tardor a la vall").

Malgrat les bones intencions, i com tants d'altres homes obligats a patir situacions semblants, el record dels fets viscuts, com en un malson inacabable, no deixaran de perseguir-lo la resta dels seus dies.

Em tens lligat entre els tentacles del teu poder
i em cou el verdanc del teu fuet
sobre les carns eixutes pel treball i per la fam.
I has passat endavant, encara,
dalt del dragó del teu orgull
deixant un rastre de cendra i de mort.
Monts i valls s'aplanen al teu camí,
s'esfondren els murs i s'eixuguen els rius,
els vents empenyen les popes dels teus vaixells
i els cels s'esberlen al pas dels teus avions.
Com les aus de presa canten tes glòries!

Però, tu et negues en el deliri del triomf en va,
que dels secrets de les terres profundes res no en saps!
És que no sents el tremolar de les follies en néixer?

Tu no saps que és un pas de cavalls blancs
sobre el foc dels odis còsmics;
ni el fred dels acers sense beina ni cinyell
damunt la pell suada d'angoixes;
ni un rajar de sang pels espills trencats de les passions
que esclaten en les nits tèrboles d'estels!

No et tapis les oïdes, no,
que el terratrèmol germina a desgrat teu;
no acluquis els ulls, no,
que cimes ingents et colgaran sota llurs roques pesants;
no aixequis les mans, no,
enfront les ones dels oceans bullents!

Que tot vindrà a pleret i segur
cap a la teva eclipsi innoble,
cap a la revenja dels teus damnats i captius;
que la llum trençarà mordaces i grillons
i l'aire fresc escapçarà el teu fibló verinós...!

Em tens lligat, però no rendit,
no m'ajupo pas al brunzir del teu fuet:
en ta fugida et trobaré covard,
ofegat de por i de vergonya
en la tenebra espessa del teu crim...